

تاثیر توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به

WTO^۱

محمد راستی

دکتر سید حمید رضا اشرف زاده

مسعود کمالی اردکانی

الهام اسمعیلی پور ماسوله*

چکیده

در مقاله حاضر با استفاده از روش پانل دیتای پویا به بررسی آثار توسعه تجارت خدمات (اعم از کل تجارت خدمات و به تفکیک زیربخش‌های حمل و نقل، مسافرت و گردشگری، خدمات بازرگانی و خدمات مالی) بر رشد اقتصادی، در کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت پرداخته شده است. نتایج دلالت بر تاثیر مثبت و معنادار توسعه کل تجارت خدمات و برخی از زیربخش‌های مهم خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دارد. به علاوه در کشورهای ملحق شده به WTO تاثیر پذیری رشد اقتصادی از توسعه تجارت خدمات بیشتر از تاثیر پذیری آن از توسعه کل تجارت (اعم از کالا و خدمات) بوده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که در میان زیربخش‌های خدمات، توسعه تجارت خدمات مالی و بازرگانی به ترتیب بیشترین تاثیر مثبت بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت را دارند و در میان بخش‌های مورد مطالعه، تاثیر توسعه خدمات حمل و نقل بر رشد اقتصادی مثبت و بی‌معنا و تاثیر رشد بخش مسافرت و گردشگری بر رشد اقتصادی منفی و بی‌معنا می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج حاصله مبنی بر تاثیر پذیری متفاوت زیربخش‌های مختلف خدمات از مهمترین مولفه عملکرد اقتصادی (رشد اقتصادی) در کشورهای مذکور، چنین استنباط می‌شود که کشورهای متقاضی الحاق (از جمله ایران) می‌توانند در اتخاذ استراتژی مناکراتی، از تاکید بر پذیرش تعهدات یکسان در بازگشایی بخش‌های مختلف خدماتی اجتناب نمایند و بر مبنای میزان تاثیر گذاری زیربخش‌های مختلف خدمات بر رشد اقتصادی (با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده)، می‌توانند آزادسازی زیربخش‌های مختلف خدمات را پیشنهاد دهند.

کلمات کلیدی: تجارت خدمات، رشد اقتصادی، سازمان جهانی تجارت.

Keywords: Trade in Services, Economic Growth, WTO.

JEL Classification: F10, F15, F43.

^۱ این مقاله از بخشی از طرح پژوهشی با عنوان "بررسی آثار آزادسازی تجارت خدمات (به تفکیک زیربخش‌های مختلف) بر رشد اقتصادی: با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت" که در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی انجام گرفته، استخراج شده است.

*. اعضاء هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

۱- مقدمه

با توجه به عضویت ایران به عنوان ناظر در سازمان جهانی تجارت (WTO)، شناسایی آثار آزادسازی تجاری و توسعه تجارت در بخش‌های مختلف اقتصادی بر رشد اقتصادی به منظور اتخاذ اولویت‌های سیاست‌گذاری، برای سیاست‌گذاران از اهمیت خاصی برخوردار است. این مهم از آنجا ناشی می‌گردد که در فرآیند مذاکرات تجاری، کشورها با توجه به زمینه‌های تاثیرگذاری متفاوت بخش‌های مختلف و از جمله بخش خدمات در عملکردهای اقتصادی و از جمله رشد اقتصادی، اقدام به مذاکره، اخذ و اعطای امتیازات تجاری می‌نمایند. در واقع فرآیند مذاکراتی این بخش‌ها مرتبط با یکدیگر بوده و شناسایی زمینه‌های تاثیرگذاری مثبت و منفی زیربخش‌های خدمات به سیاست‌گذاران نشان خواهد داد که کدامیک از بخش‌های خدماتی در اولویت آزادسازی فرآیند مذاکرات الحاق به WTO قرار دارند و پذیرش آزادسازی در کدامیک از آنها بایستی با احتیاط صورت پذیرد.

از این رو با توجه به اهمیت رو به رشد توسعه تجارت خدمات به ویژه آزادسازی این بخش در چارچوب الزامات WTO، هدف این مقاله بررسی آثار آزادسازی و توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO و نیز تعیین تاثیر آزادسازی هر یک از زیربخش‌های خدمات بر رشد مهمترین مولفه اقتصادی است تا با استفاده از تجربه اینگونه کشورها، بتوان اولویت‌های مناسب جهت آزادسازی زیربخش‌های خدمات را در استراتژی مذاکراتی الحاق ایران پیشنهاد نمود. هر چند کشورهای مورد بررسی از ساختارهای اقتصادی متفاوت برخوردار می‌باشند اما سطح تعهداتی که در هنگام عضویت به WTO سپرده‌اند، بسیار شبیه یکدیگر است. از این رو در مقاله حاضر ابتدا به بررسی تعهدات بخش خدمات کشورهای ملحق شده و مروری بر ادبیات موضوع پرداخته و سپس به ارائه الگوی مناسب، برآورد و تحلیل آن به منظور بررسی موضوع تحقیق پرداخته خواهد شد. در پایان نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی ارائه شده است.

۲- مروری بر تعهدات بخش خدمات کشورهای ملحق شده

کشورها در فرآیند الحاق خود به WTO همواره با دو دسته تعهدات و الزامات مواجه هستند. یکی الزامات در حوزه انطباق قوانین و مقررات ملی با قواعد این سازمان و دیگری تعهدات مربوط به دسترسی به بازار. بررسی تعهدات ۲۵ کشور ملحق شده به WTO از سال ۱۹۹۵ تاکنون، نشان می‌دهد عمده کشورهای عضو این سازمان در بیشتر بخش‌های خدماتی تعهدات مربوط به

آزادسازی دسترسی به بازار آنها توسط خارجیان را متقبل شده‌اند. از میان ۲۵ کشور عضو فقط ۶ کشور در برخی از بخش‌ها تعهد به آزادسازی نداده‌اند که این بخش‌ها عمدتاً خدمات زیست محیطی، بهداشتی و یا فرهنگی - ورزشی بوده‌اند. در واقع ۷۶ درصد از اعضاء ملحق شده به این سازمان و تمامی اعضاء ملحق شده از سال ۲۰۰۴ به بعد (به جز کشور کپ و ورد) متعهد به پذیرش آزادسازی هر یازده بخش خدمات موجود در فهرست طبقه‌بندی بخشی WTO شده‌اند. در جدول شماره (۱) پیوست مقاله حاضر، اسامی کشورهای ملحق شده، سال عضویت آنها در این سازمان، تعداد بخش‌های آزادسازی شده و بخش‌های آزادسازی نشده نشان داده شده است.

بنابراین با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده، انتظار می‌رود که ایران نیز به منظور الحاق به WTO در عمل، ملزم به تعهد به بازگشایی تمامی بخش‌های خدماتی گردد. البته بر اساس تجربه کشورهای ملحق شده به این سازمان، این کشورها اگرچه ملزم به بازگشایی همه بخش‌های خدماتی شده‌اند اما این بازگشایی با اعمال محدودیت‌هایی به روی عرضه‌کنندگان خارجی خدمات مزبور بوده است. بدین ترتیب ایران نیز در فرآیند الحاق به این سازمان با درخواست‌های زیادی برای بازگشایی بازار خدمات از سوی شرکای تجاری و طرف‌های مذاکره و همچنین ورود بدون محدودیت به بازار ایران، روبرو خواهد بود. نکته آنکه مذاکره‌کنندگان ایرانی با اتکا به استراتژی رقابتی بخش‌های خدماتی، قادر خواهند بود در صورت نیاز، بازار خدمات را به همراه محدودیت‌های مورد لزوم و قانونی مطابق استراتژی رقابتی، آزادسازی نمایند و به هیچ وجه محتوم به آزادسازی بدون چون و چرا نخواهند بود و امکان اعمال محدودیت در هر بخش وجود دارد.

۳- مروری بر ادبیات موضوع در مورد رابطه تجارت خدمات و رشد اقتصادی

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته هر چند که ارتباط میان رشد اقتصادی و تجارت بین‌الملل همواره یکی از موضوعات بسیار قابل بحث در ادبیات توسعه و رشد اقتصادی بوده است اما هنوز این ارتباط حل نشده و به صورت یکی از مباحث چالش برانگیز باقی مانده است و مطالعات نظری رشد در بهترین وضعیت دلالت بر یک ارتباط مبهم و پیچیده میان محدودیت‌های تجاری و رشد اقتصادی دارند. ادبیات رشد درونزا به اندازه کافی در معرفی الگوهای متفاوتی که محدودیت‌های

تجاری منجر به افزایش یا کاهش رشد اقتصادی می‌گردد، وسیع و متنوع می‌باشد (رومر ۱۹۹۰، گراسمن و هلپمن ۱۹۹۰، ریورا- باتیز و رومر ۱۹۹۱، ماتسویاما ۱۹۹۲).

اصولا اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک بر این باورند که افزایش درجه باز بودن تجاری، موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی است و این مهم منجر به تشویق کشورهای جهان در افزایش همگرایی اقتصادشان از طریق افزایش صادرات و واردات می‌گردد که این امر از طریق افزایش سطح تخصص‌گرایی و بهره‌وری کشورها صورت می‌پذیرد. لازم به ذکر است که حتی با وجود پذیرش این امر که همگرایی اقتصادی و افزایش تجارت موجب افزایش رشد اقتصادی جهان می‌گردد، همواره این ارتباط در کشورهای مختلف به علت تفاوت در تکنولوژی و فراوانی عوامل تولید به شکل یکسانی نبوده و در واقع در برخی کشورها اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته است (گراسمن و هلپمن ۱۹۹۱، ریورا- باتیز، لوکاس ۱۹۸۸ و ایکسی ۱۹۹۳ و یوانگ ۱۹۹۱).

از آنجا که موضوع تجارت خدمات در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته، مطالعات صورت گرفته در مورد آزادسازی و توسعه تجارت خدمات نیز در آغاز راه قرار دارد. به عبارت دیگر اکثر مطالعات صورت گرفته در مورد ارتباط میان تجارت و رشد اقتصادی در خصوص کل تجارت (اعم از تجارت کالایی و خدمات) و یا تنها مربوط به تجارت کالایی است و مطالعات مربوط به ارتباط میان تجارت خدمات و رشد اقتصادی بسیار کم است. این در حالی است که بخش خدمات در اکثر کشورها بیش از نصف و حتی در کشورهای صنعتی بیش از دو سوم تولید ناخالص داخلی آنها را تشکیل می‌دهد. در میان معدود مطالعات صورت گرفته در خصوص تجارت خدمات می‌توان به مطالعات زیر اشاره کرد.

ماتو، راتیندران و سابرمانیان (۲۰۰۱) به بررسی آثار آزادسازی تجاری در دو بخش ارتباطات و خدمات مالی پرداختند. یافته‌های آنها هر چند که دلالت بر آثار مثبت آزادسازی تجاری بر دو بخش فوق در کشورهای مورد بررسی دارد، اما این اثر مثبت در بخش ارتباطات کمتر از بخش خدمات مالی است. مطالعه خوری و ساویدس (۲۰۰۶) دلالت بر این امر دارد که آثار آزادسازی تجاری در دو بخش ارتباطات و خدمات مالی بستگی به سطح توسعه یافتگی کشورها از نظر میزان درآمد سرانه (بالا یا پایین) دارد. ساتیا و ساحا (۲۰۱۱) به بررسی نظری تفاوت میان تاثیر تجارت کالا و تجارت خدمات بر رشد اقتصادی پرداختند که بر اساس نتایج آنها تاثیرپذیری بیشتر هر کدام از تجارت کالا یا خدمات بر رشد اقتصادی بستگی به مزیت نسبی هر کشور در بخش کالا یا

خدمات دارد. همچنین یافته‌های میسرا، لاندسترم و آناند (۲۰۱۱) نشان‌دهنده همبستگی مثبت توسعه صادرات خدمات و رشد اقتصادی می‌باشد.

در میان مطالعات داخلی انجام شده در سال‌های اخیر، عمدتاً به موضوع تجارت خدمات در بخش‌های خاص توجه شده‌است و تنها عسگری (۱۳۸۷) به مطالعه ارتباط بین تجارت خدمات مالی و رشد اقتصادی پرداخته‌است و نتایج آن دلالت بر تاثیر مثبت آزادسازی تجارت خدمات مالی بر رشد اقتصادی ایران دارد.

۴- معرفی متغیرها، ارائه الگو و روش اجرایی

۱- در این قسمت الگوی مناسب برای بررسی تاثیر توسعه تجارت خدمات (در حالت کلی و به تفکیک زیربخش‌های مختلف بخش خدمات) بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO ارائه و معرفی می‌شود. بدین منظور با استفاده از رویکرد اقتصادسنجی پانل دیتای پویا و روش GMM، به اجرا و برآورد الگوی زیر که الهام گرفته از الگوی ماتو (۲۰۰۱) است، خواهیم پرداخت.

$$g_i = \beta_1 + \beta_2 X_{it} + \beta_3 OP_{it}^J + \beta_4 Dum_{it} + \varepsilon_{it} + u_i \quad i=1, \dots, N \quad t=1, \dots, T$$

تعداد کشورها $i=1, \dots, N$ تعداد مشاهدات سری زمانی (سالانه)

g_i نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی کشور i و OP_i شاخص توسعه تجارت خدمات در بخش خدماتی J است که در این تحقیق برای تعیین درجه باز بودن تجاری بخش خدماتی J در نظر گرفته شده و از نسبت تجارت خدمات بخش J به تولید ناخالص داخلی به دست می‌آید. منظور از J تجارت کل بخش خدمات و نیز زیربخش‌هایی است که آمار و اطلاعات کافی از آنها برای اجرای الگوی فوق در دسترس می‌باشد. این زیربخش‌ها شامل بخش‌های حمل و نقل، مسافرت و گردشگری، خدمات مالی و خدمات بازرگانی هستند. همچنین X_i بردار متغیرهای کنترلی بوده که با الهام از الگوی ماتو، شامل متغیرهای سهم سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی (Invest)، سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی (Expend)، نرخ تورم

(Inflation)، و شاخص توسعه مالی (Finance) است. شایان ذکر است که از لگاریتم متغیرهای مذکور در اجرای الگو استفاده می‌شود. همچنین به دلیل وجود شکست ساختاری ناشی از الحاق کشورهای مورد مطالعه به WTO، از متغیر Dum به عنوان متغیر مجازی الحاق استفاده شده است که مقدار این متغیر برای سال‌های قبل از الحاق صفر و سال‌های پس از الحاق یک می‌باشد. وجود این متغیر امکان مقایسه و بررسی اثرات الحاق کشورها بر آزادسازی تجارت خدمات را میسر می‌سازد.

شایان ذکر است کشورهای مورد بررسی از ساختارهای اقتصادی شبیه ایران و یا ضعیف‌تر و حتی قوی‌تر از اقتصاد ایران برخوردار می‌باشند اما سطح تعهداتی که در هنگام عضویت به WTO سپرده‌اند، بسیار شبیه یکدیگر است و به نظر می‌رسد تعهدات ایران در هنگام عضویت نیز به همین ترتیب باشد.

تفاوت‌های اصلی الگوی فوق با الگوی ماتو به شرح زیر است:

۲- از روش‌های جدیدتر و پیشرفته‌تر اقتصادسنجی (رویکرد پانل دیتای پویا و روش GMM) استفاده شده است.

۳- برای پنج حالت (کل تجارت خدمات و چهار زیربخش عمده آن) استفاده شده، در حالی که مطالعه ماتو تنها دو زیربخش خدمات را مورد بررسی قرار داده است.

۴- علاوه بر بررسی پنج حالت گفته شده، به بررسی تطبیقی آثار توسعه تجارت (اعم از تجارت کالایی و خدمات) با توسعه تجارت خدمات می‌پردازد.

۵- در نمونه آماری، کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت مورد مطالعه قرار گرفته و همین امر موجب شده که به منظور بررسی تاثیر الحاق به سازمان جهانی تجارت متغیر مجازی به مدل اضافه شود.

۶- دوره زمانی در این مدل جدیدتر و بزرگتر از دوره زمانی مدل ماتو می‌باشد.

الگوی ذکر شده برای دوره زمانی ۲۰۰۶-۱۹۸۵ و نمونه آماری شامل کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت می‌باشد. این کشورها عبارتند از: اکوادور، بلغارستان، مغولستان، پاناما،

قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، آلبانی، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، چین، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، کامبوج، عربستان، ویتنام، تونگو، اکراین و کیپ‌ورد. لازم به ذکر است که داده‌های مورد نیاز برای این کشورها از ۲۰۰۸ WDI استخراج گردیده و به دلیل محدودیت‌های آماری، کشور تایوان از نمونه آماری حذف شده است.

روش پانل دیتای معمولی برای توضیح روابط پویای متغیرها در طول زمان دارای محدودیت است، از این رو در مقاله حاضر از روش اقتصادسنجی پانل دیتای پویا و رویکرد GMM در چارچوب آن استفاده شده است.

یکی از منافع و کاربردهای داده‌های تلفیقی درک بهتر پویایی‌ها توسط محقق است. روابط پویا با حضور متغیرهای وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی مدل‌سازی می‌شوند:

$$y_{it} = \delta y_{it-1} + X'_{it} \beta + u_{it}$$

$$i = 1, \dots, N$$

$$t = 1, \dots, T$$

با فرض این که الگوی پانل دیتا از نوع اثرات ثابت یکطرفه در مقاطع باشد، U_{it} بصورت زیر تعریف می‌شود:

$$U_{it} = \mu_i + V_{it}$$

که در آن $\mu_i \sim IID(0, \sigma_\mu^2)$ و $V_{it} \sim IID(0, \sigma_v^2)$ می‌باشد که در بین مقاطع و در هر مقطع مستقل از یکدیگرند. مسئله خودهمبستگی به دلیل حضور متغیر وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی و نیز اثرات مقطعی نامتجانس بین مقاطع آشکار می‌گردد. در ابتدا به برخی از مسائل ناشی از حضور متغیر وابسته وقفه‌دار پرداخته می‌شود. U_{it} تابعی از μ_i است، آشکار است که y_{it-1} نیز تابعی از μ_i است. بنابراین متغیر y_{it-1} به عنوان یک متغیر توضیحی در سمت راست معادله با جزء خطای U_{it} همبسته است و این خود سبب تورش‌دار شدن و ناسازگار بودن تخمین زنده OLS می‌گردد. حتی اگر V_{it} به صورت سریالی همبسته نباشد تخمین زنده GLS نیز با فرض اثرات تصادفی برای مدل داده‌های تلفیقی پویا تورش‌دار خواهد بود. آرانو و باند در سال ۱۹۹۱ فرآیندی از روش گشتاورهای تعمیم یافته پیشنهاد دادند که کاراتر از تخمین زنده‌های قبلی

است. در این روش برای تخمین مدل و از بین بردن اثرات ثابت از روش تفاضل‌گیری آرانو - باند استفاده می‌شود. همچنین برای رفع همبستگی متغیر با وقفه و سایر متغیرهای توضیحی از ماتریس ابزارها استفاده شده و نهایتاً آرانو - باند، تخمین زن GMM دو مرحله‌ای را ارائه می‌دهند (ابریشمی، مهرآرا و تمدن نژاد، ۱۳۸۸).

مقدار برآوردی ضریب β_1 میزان تاثیرپذیری آزادسازی تجارت خدمات در حالت کلی و همچنین به تفکیک زیربخش‌های خدماتی مختلف را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که در این تحقیق OP_i علاوه بر آنکه آزادسازی تجارت کل بخش خدمات را برآورد می‌کند، به تعداد تمامی زیربخش‌های بخش خدمات نیز برآورد می‌گردد. از این رو نه تنها آثار آزادسازی تجارت خدمات در حالت کلی و همچنین به تفکیک زیربخش‌های خدماتی مختلف مشخص می‌گردد بلکه با مقایسه ضریب β_2 برای بخش‌های مختلف، اولویت‌های آزادسازی تجاری در این زیربخش‌ها نیز مشخص می‌گردد. بدین معنا که اثر آزادسازی تجاری در زیربخش‌هایی که آزادسازی تجارت آنها بیشترین تاثیر مثبت را بر رشد اقتصادی دارند از اولویت بالاتری در آزادسازی تجاری بطور عام و قبول تعهد آزادسازی تجاری در چارچوب الحاق به سازمان جهانی تجارت بطور خاص، برخوردارند. در مقابل، زیربخش‌هایی که آزادسازی تجارت آنها بیشترین تاثیر منفی را بر رشد اقتصادی دارند از اولویت بالاتری در عدم آزادسازی تجاری بطور عام و عدم پذیرش تعهد آزادسازی تجاری در چارچوب الحاق به سازمان جهانی تجارت بطور خاص، برخوردارند و به عبارت دیگر پذیرش تعهد آزادسازی در این بخش‌ها بایستی با احتیاط بسیار صورت پذیرد.

شایان ذکر است که در این مقاله قبل از بررسی تاثیر تجارت خدمات، تاثیر کل تجارت (اعم از کالایی و خدمات) بر رشد اقتصادی نیز با استفاده از الگوی گفته شده (با جایگزینی متغیر Trade یا درجه باز بودن کل تجارت که به صورت نسبت کل تجارت به تولید ناخالص داخلی تعریف شده است) مورد بررسی قرار می‌گیرد. این مهم همانطوری که ذکر شد به منظور بررسی تطبیقی آثار تجارت و تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت صورت می‌گیرد.

۵- بررسی تاثیر تجارت بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی

تجارت

نتایج حاصل از تخمین الگوی معرفی شده با استفاده از روش پانل دیتای پویا و روش GMM در چارچوب آن و در حالت استفاده متغیر کل تجارت در الگوی رشد اقتصادی، در جدول (۲) در پیوست مقاله آمده است. با توجه به یافته‌های این جدول ملاحظه می‌شود که ضریب متغیر تجارت (Trade) با برخورداری از ضریب ۰.۰۷، مثبت و معنادار است که این امر نشان‌دهنده تاثیر معنادار افزایش و توسعه تجارت بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO است. از این رو می‌توان گفت که ده درصد افزایش در رشد سهم تجارت در اقتصاد منجر به افزایش ۰.۷ درصدی رشد اقتصادی کشورهای مذکور شده است. این در حالی است که مطابق با نتایج به دست آمده تاثیر متغیر مجازی الحاق به WTO با برخورداری از ضریب ۰.۰۰۶ مثبت بوده ولی معنادار نمی‌باشد که نشانگر عدم تاثیر الحاق به WTO بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده است. همچنین آثار متغیر سهم سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی با برخورداری از ضریب ۰.۲۴، مثبت و معنادار می‌باشند که دلالت بر آثار مثبت رشد متغیر نامبرده بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO دارد. در مقابل، تاثیر متغیر نرخ تورم بر رشد اقتصادی کشورهای مذکور منفی و معنادار و متغیرهای شاخص توسعه مالی و سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی بی‌معناست.

۶- بررسی تاثیر تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان

جهانی تجارت

نتایج حاصل از تخمین الگو با استفاده از روش پانل دیتای پویا و روش GMM در چارچوب آن و در حالت استفاده متغیر کل تجارت خدمات در الگوی رشد اقتصادی، در جدول (۳) در پیوست مقاله آمده است. با توجه به یافته‌های این جدول ملاحظه می‌شود که ضریب متغیر تجارت خدمات (Tradeservices) با برخورداری از ضریب ۰.۱۵، مثبت و معنادار است که این امر نشان‌دهنده تاثیر معنادار رشد و توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO می‌باشد. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که افزایش ده درصدی در رشد سهم تجارت خدمات در

اقتصاد منجر به افزایش ۱.۵ درصدی رشد اقتصادی کشورهای مذکور خواهد شد. با مقایسه نتایج این حالت (استفاده از متغیر باز بودن تجارت خدمات Tradeservices) با حالت پیشین (استفاده از متغیر باز بودن تجاری Trade) چنین استنباط می‌شود که در این کشورها تأثیرپذیری رشد اقتصادی از توسعه تجارت خدمات بیشتر از تأثیرپذیری آن از توسعه کل تجارت بوده است.

۷- بررسی تأثیر تجارت خدمات (به تفکیک زیربخش‌های عمده) بر رشد اقتصادی

کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت

نتایج حاصل از تخمین الگو در حالت استفاده از متغیرهای تجارت خدمات زیربخش‌های مختلف در الگوی رشد اقتصادی، در جداول (۴) تا (۷) در پیوست مقاله آمده است. لازم به ذکر است که به علت محدودیت‌های آماری امکان استفاده از روش پانل دیتای پویا تنها برای زیربخش‌های خدمات حمل و نقل، خدمات مسافرت و گردشگری، خدمات مالی و خدمات بازرگانی میسر بوده است.

نتایج حاصل از تخمین مدل نشان می‌دهد هر چند تأثیرپذیری رشد اقتصادی از توسعه تجارت برای کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت مثبت و معنادار بود اما این تأثیرپذیری در میان زیربخش‌های مختلف متفاوت است. در این میان بالاترین تأثیرگذاری به بخش تجارت خدمات مالی (Financialservices)، با برخورداری از ضریب ۰.۷۲ تعلق دارد که نشان‌دهنده تأثیر مثبت افزایش و توسعه تجارت خدمات مالی بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO بوده و بدین معناست که افزایش ده درصدی در رشد سهم تجارت خدمات مالی در اقتصاد منجر به افزایش ۷.۲ درصدی رشد اقتصادی کشورهای مذکور شده است. پس از بخش خدمات مالی، بخش خدمات بازرگانی (Business) با برخورداری از ضریب ۰.۳۴ در اولویت دوم آزادسازی تجاری قرار دارد. همچنین در میان بخش‌های مورد مطالعه، تأثیر رشد خدمات حمل و نقل (Transport) بر رشد اقتصادی مثبت و بی‌معناست و تأثیر رشد بخش مسافرت و گردشگری (Travel) بر رشد اقتصادی منفی و بی‌معناست.

۸- جمع‌بندی و ملاحظات

در مقاله حاضر با استفاده از روش پانل دیتای پویا و روش GMM در چارچوب آن آثار کل تجارت (اعم از حالت کلی و به تفکیک زیربخش‌های عمده خدماتی) بر رشد اقتصادی

کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت مورد بررسی قرار گرفت. نتایج دلالت بر تاثیر مثبت و معنادار توسعه تجارت و تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای نامبرده دارد. البته بر اساس یافته‌های این مقاله، توسعه تجارت خدمات در مقایسه با توسعه کل تجارت، تاثیر بیشتری بر رشد اقتصادی در کشورهای مذکور داشته و در بین زیربخش‌های خدمات نیز، توسعه تجارت خدمات مالی بیشترین تاثیر را بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دارد. پس از آن توسعه تجارت بخش بازرگانی، بیشترین تاثیرگذاری را بر رشد اقتصادی این کشورها داشته است. همچنین تاثیر پذیری رشد اقتصادی از توسعه بخش‌های حمل و نقل و مسافرت و گردشگری به ترتیب مثبت و منفی اما در هر دو مورد بی‌معنا بوده است. بنابراین با توجه به تاثیرپذیری متفاوت رشد اقتصادی حاصل از تجارت زیربخش‌های مختلف بخش خدمات، اولویت بازگشایی این زیربخش‌ها برای سیاست‌گذاران، به ترتیب زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- بخش خدمات مالی
- ۲- بخش خدمات بازرگانی
- ۳- بخش خدمات حمل و نقل
- ۴- بخش خدمات مسافرت و گردشگری

بررسی سطح تعهدات کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت از سال ۱۹۹۵ تاکنون نشان می‌دهد که عمده کشورهای عضو این سازمان در بیشتر بخش‌های خدماتی تعهد سپرده‌اند. در واقع ۷۶ درصد از اعضاء ملحق شده به این سازمان و تقریباً تمامی اعضاء ملحق شده از سال ۲۰۰۴ به بعد متعهد به پذیرش آزادسازی هر یازده بخش اصلی خدمات گشته‌اند. این کشورها از ساختارهای اقتصادی شبیه، ضعیف‌تر و حتی قوی‌تر از اقتصاد ایران برخوردار می‌باشند. بنابراین با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده انتظار می‌رود که ایران نیز به منظور الحاق به WTO در عمل ملزم به تعهد به بازگشایی تمامی بخش‌های خدماتی گردد.

فرآیند مذاکرات الحاق فرآیندی به هم پیوسته است که همه بخش‌ها اعم از صنعت، کشاورزی و خدمات را شامل می‌شود و در نهایت به عنوان یک بسته مذاکره، مورد توافق طرف‌های تجاری قرار می‌گیرد. بنابراین با توجه به نتایج این پژوهش مبنی بر تاثیرپذیری مثبت رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده از توسعه تجارت خدمات، پیشنهاد می‌گردد در فرآیند مذاکرات الحاق،

ایران در حوزه توسعه تجارت خدمات تعهداتی تا میانگین سطح تعهدات کشورهای ملحق شده متقبل گردد و در طول زمان فرآیند الحاق نیز به منظور ایجاد بستر و آمادگی مناسب برای بخش‌های خدماتی جهت الحاق به سازمان جهانی تجارت، سیاست‌گذاران بخش خدمات، دو اولویت آزادسازی داخلی بخش خدمات و آزادسازی تجاری این بخش (به ویژه در چارچوب موافقتنامه‌های دو جانبه و منطقه‌ای با کشورهای در حال توسعه) را تا میانگین سطح تعهدات کشورهای ملحق شده، در دستور کار خود قرار دهند. چرا که آزادسازی تجاری در بخش خدمات با کشورهای در حال توسعه نظیر اعضای گروه دی هشت و اکو نه تنها می‌تواند منجر به افزایش رقابت و کارایی بخش خدمات اقتصاد ایران و سیاست‌مناسبی جهت توسعه بخش خدمات محسوب گردد، بلکه از طریق افزایش سطح توسعه بخش خدمات و سازگاری با محیط رقابتی، بستر و آمادگی لازم جهت آزادسازی، همگرایی و سازگاری با محیط تجاری سایر کشورها (به خصوص در چارچوب سازمان جهانی تجارت) به وجود خواهد آمد و این مهم با توجه به دستور کار سازمان جهانی تجارت در جهت توسعه آزادسازی تجارت خدمات، بیشتر مشخص می‌گردد.

منابع و مأخذ

الف: منابع و مأخذ فارسی

۱. ابریشمی، حمید. مهرآرا، محسن. و تمدن نژاد، علیرضا (۱۳۸۸). "بررسی رابطه تجارت خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه: روش گشتاورهای تعمیم یافته". مجله دانش و توسعه ۱۶(۲۶).
۲. عسگری، منصور (۱۳۸۷). آزادسازی مالی و رشد اقتصادی: روند جهانی و تجربه ایران، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۳. کمالی اردکانی، مسعود. و نصیری، میترا (۱۳۸۳). تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۴. گروه نویسندگان (۱۳۸۵). سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقت نامه‌ها، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

ب: منابع و مأخذ لاتین

1. Grossman, G.M., Helpman, E. (1990). "Comparative Advantage and Long-Run Growth". American Economic Review 80: 796–815.
2. Khoury A.C. El and A. Savvides (2006). "Openness in Services Trade and Economic Growth". Economics Letters 92: 277– 83.
3. Matsuyama, K. (1992). "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth". Journal of Economic Theory 58: 317–334.
4. Mattoo, A., Rathindran, R., Subramanian, A. (2001). "Measuring Services Trade Liberalization and its Impact on Economic Growth: an Illustration". World Bank Working Paper 2655.

5. Mishra, S., Lundstrom, S. and Anand, R. (2011). "Service Export Sophistication and Economic Growth". World Bank Policy Research Working Paper: WPS5606.
6. Rivera-Batiz, L.A., Romer, P. M. (1991)a. "Economic Integration and Endogenous Growth". Quarterly Journal of Economics 106: 531– 555.
7. Rivera-Batiz, L.A., Romer, P. M. (1991)b. "International Trade with Endogenous Technological Change". European Economic Review 35: 971– 1004.
8. Romer, P. M. (1990). "Endogenous Technical Change". Journal of Political Economy 98: S71–S102.
9. Satya, P.D., and Saha, A. (2011). "Trade in Goods and Services and Economic Growth". Indian Statistical Institute - Delhi Centre.
10. UNCTAD secretariat, (2004). "Trade in Services and Development Implication". Trade and Development Board Commission on Trade in Goods and Services, and Commodities, Eighth session Geneva, 9–13 February.
11. UNCTAD statistics, (2009).
12. World Development Indicators (2008). The World Bank.
13. www.wto.org.
14. Yanikkaya, Halit (2003). "Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation". Journal of Development Economics 7257– 89.

پیوست

جدول (۱): وضعیت تعهدات کشورهای ملحق شده به WTO در بخش خدمات (۱۹۹۵-۲۰۰۹)

ردیف	نام کشور	سال عضویت	تعداد بخش‌های آزادسازی شده	بخش‌های آزادسازی نشده
۱	اکوادور	۱۹۹۶	۱۰	خدمات زیست محیطی
۲	بلغارستان	۱۹۹۶	۱۱	-
۳	مغولستان	۱۹۹۷	۶	خدمات آموزشی، زیست محیطی، بهداشتی، ورزشی-فرهنگی و حمل و نقل
۴	پاناما	۱۹۹۷	۱۱	-
۵	قرقیزستان	۱۹۹۸	۱۱	-
۶	لتونی	۱۹۹۹	۱۱	-
۷	استونی	۱۹۹۹	۱۱	-
۸	اردن	۲۰۰۰	۱۱	-
۹	گرجستان	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۰	آلبانی	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۱	عمان	۲۰۰۰	۹	خدمات بهداشتی، خدمات ورزشی-فرهنگی
۱۲	کرواسی	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۳	لیتوانی	۲۰۰۱	۱۱	-
۱۴	مولداوی	۲۰۰۱	۱۱	-
۱۵	چین	۲۰۰۱	۱۰	خدمات بهداشتی
۱۶	تایوان	۲۰۰۲	۱۱	-
۱۷	ارمنستان	۲۰۰۳	۱۱	-
۱۸	مقدونیه	۲۰۰۳	۱۰	خدمات بهداشتی
۱۹	نپال	۲۰۰۴	۱۱	-
۲۰	کامبوج	۲۰۰۴	۱۱	-
۲۱	عربستان	۲۰۰۵	۱۱	-
۲۲	ویتنام	۲۰۰۷	۱۱	-
۲۳	تونگا	۲۰۰۷	۱۱	-
۲۴	اوکراین	۲۰۰۸	۱۱	-
۲۵	کیپ ورد	۲۰۰۸	۱۰	خدمات بهداشتی

منبع: مستخرج از اطلاعات موجود در وب سایت سازمان جهانی تجارت

جدول (۲): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 24				
Total panel (unbalanced) observations: 342				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.887722	0.021052	42.16779	0.0000
LOG(TRADE)	0.067799	0.028892	2.346624	0.0196
LOG(INVEST)	0.242252	0.054725	4.426745	0.0000
INFLATION	-1.56E-05	6.96E-06	-2.241654	0.0257
LOG(FINANCE)	0.007857	0.032429	0.242275	0.8087
LOG(EXPEND)	-0.124851	0.094872	-1.315990	0.1891
DUM	0.005975	0.005257	1.136595	0.2566
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.104694	S.D. dependent var	0.149399	
S.E. of regression	0.039432	Sum squared resid	0.489796	
J-statistic	210.0805	Instrument rank	230	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۳): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 24				
Total panel (unbalanced) observations: 329				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.867965	0.023001	37.73638	0.0000
LOG(TRADESERVICES)	0.149212	0.049206	3.032381	0.0026
LOG(INVEST)	0.230628	0.061887	3.726614	0.0002
INFLATION	-2.26E-05	9.64E-06	-2.341012	0.0199
LOG(FINANCE)	-0.004132	0.033419	-0.123628	0.9017
LOG(EXPEND)	-0.148402	0.097815	-1.517175	0.1303
DUM	0.004339	0.005520	0.786109	0.4324
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.104308	S.D. dependent var	0.150007	
S.E. of regression	0.039431	Sum squared resid	0.469560	
J-statistic	207.5387	Instrument rank	229	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۴): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 22				
Total panel (unbalanced) observations: 300				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.873509	0.022220	39.31127	0.0000
LOG(TRANSPORT)	0.106996	0.105200	1.017074	0.3100
LOG(INVEST)	0.274001	0.060633	4.518990	0.0000
INFLATION	-1.81E-05	9.28E-06	-1.945817	0.0527
LOG(FINANCE)	-0.018829	0.031735	-0.593340	0.5534
LOG(EXPEND)	-0.120466	0.100603	-1.197437	0.2322
DUM	0.002083	0.006122	0.340255	0.7339
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.112598	S.D. dependent var	0.154284	
S.E. of regression	0.040238	Sum squared resid	0.442003	
J-statistic	201.0561	Instrument rank	228	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۵): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 22				
Total panel (unbalanced) observations: 299				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.916812	0.018468	49.64337	0.0000
LOG(TRAVEL)	-0.012997	0.070724	-0.183765	0.8543
LOG(INVEST)	0.149022	0.057784	2.578948	0.0104
INFLATION	-0.000137	2.31E-05	-5.933519	0.0000
LOG(FINANCE)	0.004991	0.030237	0.165058	0.8690
LOG(EXPEND)	-0.156975	0.097305	-1.613218	0.1079
DUM	0.005554	0.005707	0.973225	0.3313
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.109930	S.D. dependent var	0.152052	
S.E. of regression	0.037577	Sum squared resid	0.384067	
J-statistic	193.6930	Instrument rank	228	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۶): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 22				
Total panel (unbalanced) observations: 236				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.901833	0.020435	44.13222	0.0000
LOG(FINANCIALSERVICES)	0.724127	0.341072	2.123092	0.0349
LOG(INVEST)	0.022089	0.051430	0.429496	0.6680
INFLATION	-0.000133	2.27E-05	-5.856788	0.0000
LOG(EXPEND)	-0.120482	0.075729	-1.590963	0.1131
DUM	0.002553	0.005303	0.481395	0.6307
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.104689	S.D. dependent var	0.167189	
S.E. of regression	0.044796	Sum squared resid	0.421406	
J-statistic	180.5669	Instrument rank	221	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۷): نتایج برآورد الگو با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 22				
Total panel (unbalanced) observations: 283				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.898370	0.020690	43.42065	0.0000
LOG(BUSSINESS)	0.342885	0.125570	2.730630	0.0068
LOG(INVEST)	0.146997	0.060204	2.441670	0.0153
INFLATION	-0.000133	1.79E-05	-7.438674	0.0000
LOG(FINANCE)	-0.028387	0.032336	-0.877882	0.3808
LOG(EXPEND)	-0.154434	0.085377	-1.808835	0.0716
DUM	0.002582	0.005151	0.501219	0.6166
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.101690	S.D. dependent var	0.151377	
S.E. of regression	0.037683	Sum squared resid	0.363530	
J-statistic	180.5772	Instrument rank	224	

ماخذ: یافته‌های تحقیق